

ANTTI SALMINEN

Maailmanpyörä palaa

– Huomioita Herakleitoksen tulesta

Vaikka Herakleitos muistetaan yleensä virtafragmenteistaan, hänen peruselementtinsä oli monimuotoinen tuli: hän mieli tulkita luontoa auringon, salaman ja liekin valossa. Herakleitoksen maailmantulen valkeassa takoutuvat yhteen aika, järki, Välimeren jumalat ja luonto.

Esisokraattiset elementtiopit ovat luonnontieteelliselle maailmankuvalle kummallisia yhdistelmiä empiiristä luonnon havainnointia, rationaalista spekulatiota ja pakanallista teologiaa. Herakleitoksen oppi tulesta on säilynyt meille, laskentatavasta riippuen, noin tusinan lyhyen fragmentin ryppäänä. Herakleitoksen tyylin äärimmäinen tiiviys ei tulkitsijan taakkaa helpota: efesolaisen runollis-aforistinen kieli puhuu tulesta sanoja, jotka ovat yhtä aikaa iskeviä ja tarkkoja, toisaalta monimerkityksikkään arvoituksellisia. Liekin filosofille tyyli on onnen omiaan. Jokainen fragmentti on kielellinen kekäle, joka jää hehkumaan tarkkaavaisen lukijan mieleen ja voimallaan sytyttää ajattelun aiheita. Herakleitoksen sanoja on yhtä vaikea hallita kuin nuotiota on siirtää. Fragmentaarisuus on säästänyt ne aukottomilta kokonaistulkinnoilta, ja mahdollisesti tästä syystä ne hengittävät vapaammin kuin vaikkapa Platonin Sokrates tai aristoteelinen korpus, joita on onnistuneesti otettu haltuun yli 2 000 vuotta.

Kenties Herakleitos ei ole länsimaisen filosofian alku, vaan jonkin itäisen dialektiikan viimeiset sanat, jotka toistuvat vaivoin kuin rikkinäiseltä äänilevyeltä. Tuli yhdistää Herakleitosta häntä vanhempiin itäisiin perinteisiin, uskontoihin ja kultteihin, joiden uhrimenoissa ja kosmogoniassa tulta on pidetty arvossa¹. Esimerkiksi maailmanpalo suuren vuoden lopussa, salaman viisauts ja henkistymisen liittäminen sisäisen tulen kultivointiin ovat *veda*-kirjallisuudesta tuttuja hindulaisia motiiveja, joiden yhteys Herakleitoksen oppiin on sivistyneiden arvausten varassa.

Tuskin voidaan koskaan varmistua, mistä Herakleitoksen tulikäsitteykset saavat opillisen alkunsa. Sen sijaan lienee mielekkäämpää ajatella paikkaa, johon tuo tuli tarttuu. Voidaan ajatella Joonianmeren rannikon tuhoisia, kesästä ja vuosisadasta toiseen toistuvia pensaspaloja, pitkää kesää, joka paahtaa kasvillisuuden

ottamaan kipinää mistä tahansa tumpista tai salamaniskemästä. Tuollainen tuli käy kohtalokkaaksi, ja se muotoilee paikallisen talonpojan tai paimenen elämää polvesta toiseen. Jos Herakleitoksen tuli kiinnitetään edes alustavasti seutuun, jolla se leimahtaa, tuo joonialainen elementti ei ole kokemuksellisesti sama kuin vaikkapa pohjoinen puhos. Jo yksinomaan kylmä talvi muuttaa tulen kokemusta ja suhdetta siihen, ja jos tulen taloudessa eletään toisin, muuttuu myös tulen kokemus ja sen ajatus. Tulen viisauts saattoi olla hyvinkin erilaista Herakleitokselle kuin se olisi ollut tuon ajan nimettömälle boreaaliseksi luonnonfilosofille, joka ei tuntenut välimerenilmaston leutoja talvia tai paahtavia helteitä.

Ei liene sattumaa, että Herakleitosta ja tämän viisautta etsimään tulleet matkalaiset löysivät Aristoteleen kertoman mukaan vanhan mestarin mökkinsä pankolta loikomasta. Kenties miestä kolotti kihti tai vaivasi vesipöhö, johon Efesolainen lopulta menehtyi onnettomien parannusyritysten jälkeen, kertoo Laertios². Herakleitos kuului tokaiseen ylevää näkyä odottaneille ihailijoilleen: ”Myös täällä asuvat jumalat.” Anekdootista voidaan lukea yhtäältä ylevöittämissä pilkkua, toisaalta juuri uunin tuli saattaa selittää jumalaisten läsnäolon filosofin tuvassa. Sillä olipa tuli missä tahansa, siellä *logos* ja Zeuksen viisauts. Homeerisen maailman jumaluudet eivät pitäneet sijaa toismaailmallisessa ikuisuudessa vaan elämää väkevöittämissä paikoissa, jollaisia olivat yhtä kaikki niin lähteet, temppelit kuin koditkin. Pelkkä tulen läsnäolo riitti pyhittämään vaatimattoman kortteerin.

Paljon on kirjoitettu Herakleitoksen vaikutuksesta dialektisen ajattelun uranuurtajana, kamppailun, ristiriidan ja paradoksin miehenä, jonka teksti ei selitä vaan hämmentää kohtaajansa tietäjän päkäpäisellä suorudella. Herakleitoksen dialektiikka – oppi ristiriitaisesta kamppailusta ja vastakohtien monipäisestä punoutumisesta – ei ole idealistista vaan kiinni joonialaisen luonnon ja jopa murteen ominaispiirteissä. Herakleitoksen tuli

”Niin vesi kuin maakin ovat siis tulella.”

onkin siis maadoitettava sinne minne se on jäljitettävissä: Kreikan rannikolle, homeerisen antiikin murtuma-kohtaan, jossa filosofinen *logos* alkaa polttaa ja rikastaa mytologista maailmanhahmotusta.

Herakleitos on paradoksaalisena dialektikkona ja tulen omana hankalasti hallittava ajattelija, ja sen huomaa jo siitä innosta, jolla Platon ja eritoten Aristoteles hyökkäsivät Herakleitoksen ”logiikkaa” ja dialektiikkaa kohtaan. Pauli Pylkön sanoin:

”Aivan kuten Aristoteleen metafysisiä ja loogisia töitä voidaan pitää Herakleitoksen ajattelun julkeuden herättämänä närkästyneenä reaktiona, voidaan Herakleitoksen ajattelua tarkastella kiivaana, suorastaan raivokkaana reaktiona kaikkia niitä yrityksiä vastaan, joilla tavoitellaan logoksen pysäyttämistä ristiriidattomiksi muodoiksi ja rakenteiksi.”³

Vaikka esimerkiksi stolaisten koulukuntien tiedetään ottaneen oppia efesolaiselta, emme tiedä käytännössä mitään Herakleitoksen oppilaista tai herakleitoslaisista koulukunnista, jotka mahdollisesti varjelivat opettajansa suullista antia. Herakleitoksen oppi on kuin hajotettu nuotio, joka ei kaikesta huolimatta suostu sammumaan: pelkästään aristoteelisen kaksiarvologiikan kieltävät lauseet ovat jatkaneet elämäänsä läpi länsimaisen filosofian ja hengenelämän eräänlaisena varjotraditona, joka tunnustaa perustavat dikotomiat vain näiden rajun leikkisässä ykseydessä. Herakleitoksen tulen voi tuntea jo fragmenttien eetoksesta. Niistä hehkuu kuumapäisen ajattelijan totuuden vimma, joka ei vedellä sammu. Tällaisessa totuudessa on tuskin mitään lempeää. Herakleitoksen äkäisyydestä (”Homeros piestäköön runoilijansauvalaan!” ”Efesoksen miesten sietäisi vetää itsensä hirteen!”⁴) päätellen tämä antiikin perimätiedon sanoin ”itkevä filosofi” eli itsekin kirikkaalla liekillä.

Säilyneiden fragmenttien perusteella Herakleitoksen kosmoksessa ei ole omavoimaista kylmyyttä, on vain

tulen puutetta, lämmön poissaoloa ja kosteaa onkaa, joka tekee sielulle hallaa. Kuten Nietzsche jo totesi filologisissa kirjoituksissaan kreikkalaisista, Herakleitos antaa tulelle kolme samaa olomuotoa, jotka Thales ja Anaksimandros olivat antaneet vedelle: tuli saattoi olla lämmintä, kosteaa tai kiinteää⁵. Nämä kolme tulen faasia yhdistävät sen muihin elementteihin, niin että esimerkiksi vesi on osittain tulta, osittain maata. Niin vesi kuin maakin ovat siis tulella.

Tulen synty

”Tulen käännökset: ensin meri, ja meren toinen puoli maata, toinen puoli ukkospyörrettä.”⁶

Tässä on meri, se on alku. Se ei ole järvi, se ei ole sade tai usva. Meri on ensin, mutta se ei hallitse, määritä *logosta*, järkeä, aikaa. Kuvitellaan filosofi rannalla, kuvitellaan mereltä nouseva ukkonen, olkoon vaikka yö. Kenties hän on tullut paikalle luonnon tarkkailijana, mutta nyt alkaa näyttää siltä, että hän palaa lietensä ääreen väsyneenä ja virttyneenä. Ajattelija pääsee todistamaan kolmen elementin taistelua, niiden nousua toisistaan ja näiden kamppailua. Näky lienee hirvittävä ja Välimeri on aava, se on kreikkalaisen ajattelun, geografian ja mytologian ulkoraja. Pilvet ovat kokoutuneet koko päivän, kalastajat palanneet kyliin. Vanha mies värjöttelee rannalla, kenties hän on kerännyt nuotion ajopuista. Ukkonen lähestyy, se on Zeus *Brontios*, Järisyttäjä. Ei ole väliä, onko kokemus uskonnollinen tai mystinen, mutta varmasti se on kokemus voimasta, joka käy ihmisen yli ja läpi, asettaa tämän mittansa ja antaa vastaansanomattoman osoituksen mahdistaan. Tämä ei ole harmoninen luonto, pastoraaliset lampaat ja viiniköynnökset ovat nyt poissa kuvasta. Efesolaista viisasta kylmää ja kyrpii, notski käryää, kun ylijumala on jo niskan päällä.

”Salama on ristiriidan perushahmo.”

Nämä tulen käännökset (*tropai*), josta tulen elementti syntyy ja syytty ajatteluun, eivät rakennu kahden voiman dialektiikassa. Voimia on kolme, ja Herakleitos todistaa siksi ”trialektista” yhteenottoa⁷. Vaikuttaa siltä, että tuli – ukkoskuuron kuumuus ja salamointi – ei kumoudu vastakohtakseen eikä etenkään sovita sitä. Taivaan tuli kääntyy maan ja meren kaksoispuristuksessa, jotka tekevät sille tietä. Maan osuutta kiistaan korostaa, että alue on seismisesti aktiivisimpia maailmassa. Tämä voima vuorostaan oli Poseidonin, merenjumalan ja Zeuksen veljen olemuspuolta. Yhtä kaikki nämä elementaariset faasimuutokset ovat elämän ja kuoleman, niin ihmisen kuin luonnon, rajankäyntiä, epäsuhtaista vääntöä, neuvottelua ja raukeamista. Tulen käänös ei siis tapahdu yhden vaan useamman vastavoiman vääntämänä.

Yksin tämä esimerkki riittänee osoittamaan, millainen yksinkertaistus olisi abstrahoida Herakleitoksen dialektiikka kahden elementin (vaikkapa tulen ja veden) tasaväkiseksi kamppailuksi. Elementtejä on luonnossa aina useampia, muuttujia ja voimia monia kuin kreikkalaisessa jumalastossa. Laskentatavasta riippuen joonialaisen luonnonfilosofian elementtejä on neljästä kuuteen (eetterillä ja *apeirōnilla* tai ilman), eikä voida liioin väheksyä elementin sisäistä ristiriitaa: tuli on Herakleitoksella – yksin fragmenttien perusteella – muuntuva moneus: se on ainakin aurinko, salama, liekki ja kenties jonkinlainen näkymätön, maatuva ja musta tuli. Olisi ilmiöiden pettämistä väittää, että Yksi tuli vain ilmentyisi tai kuvastuisi näissä, sillä paremminkin vaikuttaa siltä, että Herakleitoksen tuli on monta ja monta on yksi. Vääntö yhden ja monen välillä on dialektisista kamppailuista perustavimpia, mutta Herakleitoksen hengessä myös yhden ja monen välillä ei tehdä absoluuttista eroa, ei ainakaan vailla *polemota*, joka siittää merkitystä.

Sama kolminaisuus havaitaan Plutarkhoksen välittämässä fragmentista: ”Tulen kuolema on ilman syntyä, ja ilman kuolema on veden syntyä”⁸. Elementit eivät

siis käänny siististi ”vastakohtikseen”, vaan Herakleitokselle luonnonperustat jatkuvat toisikseen ja korvaavat toistaan. ”Tulen kuolema” -fragmentti tosin tulee ymmärrettäväksi jo nykyisiä perusfaaseja ajattelemalla. Tuli tuo savuja ja huuruja, jotka voivat härmistyä vetisiksi nesteiksi. Tämä prosessi on yhtä kaikki osa ihmisluontoa. Herakleitokselle sielu on virtaava ja nauttii kustaa, toisaalta viisassieluinen ihminen on saanut osansa tulen kuumuudesta ja sen lämmittävistä huuruista. Lämpimän huuruista viisaus vaikuttaa Herakleitokselle olevan kaikesta moneudesta huolimatta yksi (*to hen*). Mutta kenties tämä ykseys on juuri moneuden kerääntymistä ja väli-aikaista menemistä ainutkertaiseen solmuun, viisaaseen sieluun, jossa elementit kamppailevat.

Salama iskee

Hippolytoksen *Refutatio*ssa on säilynyt eräs kuuluisimmista ja tiheimmistä Herakleitoksen fragmenteista: ”Tätä kaikkea luotsaa salama.” Hippolytos tulkitsee salaman tarkoittavan ”älyllistä ikuista tulta”, joka on ”kaikkeuden hallinnosta vastuussa”.

Hippolytoksen kommentaari on mielekäs, jos salamaa ajatellaan dialektisen periaatteen tihentymänä. Kuten tulellakaan, salamalla ei ole omaa substanssia. Zeuksen salama on jännitettä (*harmonie*) ja ristiriitaa (*polemos* tai *eris*) maan ja taivaan välillä. Se on ristiriidan perushahmo. Purkautuessaan tuo jännite valaisee ja tuhoaa. Zeuksen vaaja on aggressiivisen paljastumisen hetki, yllätysisku ja intuitiivisen ymmärryksen eduskuva. Paljastuessaan tulen totuus on suora ja katastrofaalinen.

Zeusken salamat olivat peräisin kyklooppien ahjosta. Kolme pätöä kyklooppia, Brontes, Arges ja Steropes, takoivat vaajat lahjaksi Zeuksen vapautettettua heidät Tartaroksesta. Zeun salama oli siis tekemällä tehty ase, jollaista edes jumalista suurin ei olisi osannut valmistaa. Kyklooppien nimet tarkoittavat ukkosenkulun kolmea

puolta: ukkosen ääntä, salaman iskua ja kirkkautta. Kyklooppien näkökulmasta katsottuna kiinnostavaa onkin, että salama, jännitteen purkautuminen ja ristiriidan hetkellinen sovittuminen ei ole yksinkertaisen luonnollista ja annettua vaan keinotekoista titaanityötä, jonka selittämiseen tarvittiin myyttiin kerääntynyttä synty tietoa, ymmärrystä maailmankuvan ainutkertaisista perusteista. Toisaalta salaman merkitys on tiiviisti kiinni luonnossa ja eritoten paikassa, johon se iskee. Niin tai näin, taivaan, tulen ja maan rajun leikin takuumiehiksi tarvitaan jumalia ja ihmisiä vanhempia titaaneja, jotka ovat seppämestareita ja itsekin tulista alkuperää.

Näin ollen taivas ja maa – titaanit Uranos ja Gaia – eivät ole harmonisessa sovussa vaan riitelevät ja sovittelevat poikansa, Zeuksen, välityksellä. Siinäpä esi-oidipaalista draamaa! Tämä maan ja taivaan jännite ja riita on elämän edellytys ja sen ylläpitäjä. Paras harmonia saa voimansa jännitteestä, jonka eloisana pysyäkseen täytyy välillä kerääntyä, välillä laueta kuten jousessa ja lyyrassa. Vuoroin mereltä matalapaineena kerääntyvä, vuoroin salamoina ja myrskyinä purkautuva jännite on tulen rytmiä, jolle muut elementit antavat kaikupohjan. Kahnin tai Heideggerin tapaan Herakleitoksen tulta ei tarvitse jakaa kahtia ”älylliseen ja ikuiseen” ja konkreettiseen luonnontuleen. Pikemminkin Herakleitoksen kaikenkokoava *logos* suorastaan vaatii, että nämä kaksi on ymmärrettävä yhdeksi ja samaksi. Jos näin tehdään, kokonaisvaltainen viisaus on yksinkertaisesti luonnonvoimien yhteyksien ja erojen tajua, kaikessa niiden ankaruudessa, mielekkyydessä ja eloisuudessa.

Tulen taloudessa

”Tulesta korvauksena tämä kaikki ja tuli tästä kaikesta niin kuin kullasta tavarat ja tavaroista kulta.”¹⁰

Fragmentti vertaa tulta vaihdettavaan omaisuuteen, sillä tuhoutuessaan kaikki vaihtuu tuleen. On siis olemassa eräänlainen tulen talous, joka pitää maailmanjärjestyttä yllä. Tästä fragmentista on luettavissa tiettyä nihilismiä, kaiken ainutkertaisen tuhoa, joka vaihtuu tuleen. Toisaalta, fragmentissa ei sanota, että ”tätä kaikkea” tulisi mikään korvaamaan, sillä jos tuli tarkoittaa tässä kaiken tuhoa, olkoon sitten niin. Tämä tulen talous ei siis ole vaihtotalous, paremminkin se muistuttaa Georges Bataillen ajatusta yleisestä taloudesta (*économie générale*), jossa kaikki viime kädessä syntyy auringon ylitsevuotavasta energiasta ja palaa siihen tuhoutumalla samassa liiallisessa voimassa, josta se on syntyisin. Herakleitoslaiselle viisaalle tuli on kaaoksen järki, josta olennot ja muodot kumpuavat ja johon ne kohta hulmahtavat.

On kenties myös syytä muistaa, että esisokraattinen kulta on olletikin jotain muuta, kuin se, mitä nykyisin pörssiessä vaihdetaan varttitunnin kursseilla. Pindaroksen mukaan kulta (*khrysos*) personifioitiin, hän oli yksi Zeuksen lapsista. Kulta oli varhaisantiikissa kenties kokemuksellisesti jotain muuta, ennen Rooman valuuttaa, ennen universaalituttua julistavia imperiumeja.

Jalometalli saattoi olla hyvinkin jotain ainutlaatuaista, ihmeellistä, jota suurin vaivoin louhittiin ja taottiin harvinaisiksi esineiksi. Siksi ”tulen kulta” voidaan ehkä lukea symbolisesti tai metaforisesti: tavarat vaihtuvat ainutkertaiseen kultaan, ja tuo ainutkertaisuus korvaa tavarat. Tuli itsessään on jotain valtavan arvokasta, ja jos tuo ainutlaatuisuus on löydettävissä enemmässä ja vähemässä määrin kaikista elementeistä ja olioista, tulen mitta (*logos*) kytee kaikkialla.

Tässä ”taloudessa” outoa on tulen luonne korvauksena, jonkinlaisena luonnon valuuttana. Koska jos tuli on tuhoavaa, jos se viime kädessä polttaa kaiken, korvauksena ja vaihdon välineenä on tuho ja kuolema. Tässäkin huomiossa tuhoutumisen helpotus ja kauhu käyvät käsi kädessä sen enempiä selittelemättä. Tulen taloudessa väkivalta ei ole ihmisperäistä vaan kosmoksen salattua lainomaisuutta. Näin se on osa Herakleitoksen tulkitsemaa näkymätöntä liitosta tai viritystä (*harmonie*), jolla maailma pysyy kasassa. Jos salama iskee filosofia päähän, siinäpä iskee. Jos helteen polte vie viisauden ystävän viinisadon, minkäs teet. Tulen lait ovat suvereenia, eikä niistä auta purnata – ihminen voi niiden kanssa neuvotella ja pitää tulipesästään huolta, mutta oikeus voi olla karu. Ja usein elementtien oikeus on.

Titaanisilta kykloopeilta saadaan vihje herakleitoslaisen tulen luonteesta. Titaanien ja jumalten suhde on samankaltainen kuin elementtien ja homeeristen luonnonlakien, jos on uskomisen Hesiodoksen *Theogonian* kuvauksia. Homeerisessa antiikissa jumalat olivat luonnon lainvoimaisuuden edusnaisia -ja miehiä, ja kullakin oli omat sääntönsä, alansa ja vastuunsa. Elementtaariset titaanit vuorostaan antoivat näille laille niiden voiman, *khao*speräisen puhdin, jota ilman jumalat olisivat olleet verrattain avuttomia. Titaanien ja ”uusien” jumalten välisen taistelun – *titanomakhian* – jälkeen titaanit alistettiin jumalten palvelukseen. Esimerkiksi kolme mainittua kyklooppia alistettiin toimimaan seppäjumala Hefaistoksen kisälleinä. Mutta kuten seppämestari ohjaa taidollaan väliwasaraa, titaaniset kisällit antavat tarvittavan voiman. Uudet jumalat hallitsivat ja käyttivät valtaa, mutta väkevyys oli syvemmillä, elementtaaris-titaanisessa luonnossa. Näin selittyy, miksi tulen mahti on jotain jumaliakin vanhempaa, eikä yksin Zeuksen ominaisuus.

Tulen aika

Toisinaan maailma syttyy. Herakleitoksen suuri kiertäminen on 10 800 vuotta, ja tämän ”suuren vuoden” kesällä koittaa maailmanpalo, *ekpyrosis*. Suuren vuoden mitta saadaan, kun Herakleitoksen 30 vuoden mittainen sukupolvi kerrotaan vuoden päivillä, joita joonialaisessa ajanlaskussa oletettavasti oli 360. Yksi ihmisen polveutuminen vastaa siis yhtä päivää. Yhtäältä sykli mittaautuu ihmisen mukaan, mutta toisaalta voidaan ajatella, että Herakleitos mitoitaa näin ihmisen aikaa ja elinikää elementtien aikahorisonttiin. Prosessi on myyttiselle maailmankuvulle tyypillisesti syklinen, mutta Herakleitoksen fragmenteista

ei selviä, onko jumalilla osuutta asiaan. Vaikka täystuhon voi pistää Zeuksen, tulen herran tiliin, vaikuttaa pikemmin siltä, että tulen sykli on jotain vielä jumaliakin mahtavampaa, samaan tapaan kuin homeerinen käsitys oikeudenmukaisuudesta (*dikē* tai *dikaiosyne*) ja raivottarista, kohtalosta ja kohtalottarista (*moirai*), joiden päätöksiin Hesiodoksen *Theogonian* mukaan jumalillakaan ei ollut sanomista. Tätä viimekätistä mittaa painottaa myös Herakleitos: ”Aurinko ei astu yli mittojensa: jos se niin tekee, Raivottaret, Oikeuden apujoukot, etsivät sen käsiinsä.”¹¹

Tulen ja muutoksen yhteys piilee kenties vieläkin syvemmällä. Herakleitoksen tulta voi nimittäin tulkita ajan rakenteena ja sen luonteena. Tätä ei pidä ymmärtää metaforana: tuli ei ole Herakleitokselle ajan symboli tai kuva vaan ajan muoto. Kuten ajalla, tulella ei ole omaa substanssia, ja juuri siksi se on kaikessa läsnä, myös kaikissa muissa elementeissä. Niin ikään ihminen palaa ajan näkymättömässä roihussa. Aikatulen pyörteessä kaikkeus jännittyy perustaviin ristiriitoihinsa. Yksi säilyy yhtenä vain, koska se on muuttumassa kaiken aikaa toiseksi. Tulen käännökset ovat toistuvia ajanjaksoja, kuin kesiä ja talvia, jotka seuraavat toinen toistaan. Muutoksen pysyvyydessä ristiriidasta tulee totta ja todesta tulee ristiriidan ja kamppailun, *polemoksen*, tapahtumista.

Herakleitosta muistetaan aina pitää muutoksen filosofiana ja esimerkiksi prosessifilosofian tienraivaajana, ja tyypillisesti tällöin viitataan kuuluihin jokifragmentteihin. Siinä missä Heideggeria on tavattu juhliä ole-

misen historiallistamisesta, Herakleitosta voidaan kiittää elementtiopin ajallistamisesta. Yhtäältä on niin, että Herakleitoksen elementeillä on historiansa ja ajallinen muuntuvuutensa, jotka määrittävät ihmisen paikkaa kosmoksessa. Toisaalta tuli, tuhotessaan ja pitäessään elämää yllä, paljastaa ajallisuuden merkityksen. Tuli on ajan rytmi.

Tuli jäsentää aikaa, väkevoittää sen kokekemuksen ja paljastaa sen ainutkertaiset alut ja loput. Herakleitoksen kosmos on tulella, tulen käännökset rakentavat elämän sykliä, ja näin aika on maailman palamisprosessi. Jos Herakleitoksen tuli on ajan voima, tuo voima voi myös vaihdella. Toisinaan liekki on kynsitulella, toisinaan se roihuaa. Intuitiivisesti saattaa olla vaikea tajuta, kuinka hidasta palaminen voi olla. Analogiaa voidaan hakea hiilikaivoksista tai turvesoilta, jotka voivat kyteä vuosikausia, ja tunnetaan tapauksia, joissa hiilisuonet kytevätkymmeniä vuosia¹². Ihmismittassa ajateltakoon kyläyhteisöjä, joissa tulta ”käydään lainaamassa”, jos oman mökin liesi on yön aikana päässyt sammumaan. Sama tuli, joka siirtyy talosta toiseen, tulisarvessa tai ämpärissä, voi näin palaa helposti vuosikausia. Näkymättömässä ja hitaassa tulella on myös humus. Maan kompostoiva tuli on ehkä tulista herakleitoslaisin. Näkymätön ”maatuli” palaa roudan alla tai kompostissa talvenkin yli. Se polttaa kasvinosat ja kuolleet eläimet, palauttaa maalle sen voimat ja rikastaa ravinteet. Herakleitoksen ajan tuli on maatamisen dialektiikan käyttövoima. Tässä tulella elämä jatkuu kuolemasta. Tulee kevät.

Viitteet

- 1 Itäisten vaikutteiden merkitys on ollut Herakleitos-tutkimukselle avoin ja kiistanalainen kysymys. West (1971, 240) olettaa, että joonialaisen luonnonfilosofian syntyyn olisi vaikuttanut meedialaisten maagien diaspora, joka olisi saanut alkunsa Persian kuninkaan Kyyros II Suuren vallattua Meedian kuningaskunnan (nykyisen Iranin alueella). Kahn toppuuttelee maagien merkitystä, mutta puolustaa silti Herakleitoksen ajattelun yhtymäkohtia moniin itäisiin perinteisiin, esimerkiksi vedojen aikaiseen hindulaisuuteen (1979, 299–301).
- 2 Laertioksen välittämän tarinan mukaan Herakleitos antoi haudata itsensä lantaan, lämmittääkseen maatamisen mustalla tulella kehoaan vesipöhostä parantuakseen. Lantakasaa kannattaa kontem্পloida tarkkaan, sillä anekdootti kertoo paitsi filosofin rautaisesta johdonmukaisuudesta, se merkitsee myös tulen tapaa sekoittaa maahan. Niin ikään elävältä hautautuminen jos mikä on dialektinen ydinaihelma, kuolemaa elämässä ja

elämää kuolemassa.

- 3 Pylkkö 2013, 170–171.
- 4 Ks. DK 42 ja 121.
- 5 Nietzsche 2006, 84.
- 6 DK 31A.
- 7 Martin Heidegger ja Eugen Fink käsittelivät ns. Herakleitos-seminaarissa (1966–1967) *tropai*-fragmenttia lähilukemalla sen sanojen merkityksiä heideggerilaisella huolella. Monet johtopäätökset ovat tarkkoja, mutta useimmat irtoavat täysin siitä ajasta, paikasta ja kulttuurista, josta Herakleitoksen ajattelu kumpuaa. Heidegger veistää monesta fragmentista antimetafyysistä lyömäasetta – tähänkin käyttöön ne taipuvat.
- 8 DK 76.
- 9 DK 65.
- 10 DK 90.
- 11 DK 94.
- 12 Tällainen paikka on esimerkiksi Pennsylvanian Centralia, nykyisin lähes autioitunut kaivoskaupunki, jonka alla kivihiilipalo on jatkunut vuodesta 1966.

Kirjallisuus

- Die Fragmente der Vorsokratiker* (1952). Toim. Hermann Diels & Walther Kranz. Druckerei Hildebrand, Berlin 1961.
- Diogenes Laertios, *Merkittävien filosofien elämät ja opit*. Suom. Marke Ahonen. Summa, Helsinki 2003.
- Heidegger, Martin & Eugen Fink. *Heraklit*. Vittorio Klostermann, Frankfurt am Main 1970.
- Kahn, Charles H., *The Art and Thought of Heraclitus. An Edition of the Fragments with Translation and Commentary*. Cambridge University Press, Cambridge 1979.
- Nietzsche, Friedrich, *Kirjoituksia kreikkalaisista*. Suom. Pekka Seppänen. Summa, Helsinki 2006.
- Pylkkö, Pauli, *Ajatus ja kädet*. Uuni, Taivasalo 2013.
- West, Martin L., *Early Greek Philosophy and the Orient*. Clarendon Press, Oxford 1971.